

дії прямо не передбачені крим. зак-вом, то підстави і межі відповідальності, а також заходи соціал. захисту визначаються судом за аналогією з тими статтями крим. кодексів, які передбачають найбільш схожі за важливістю і родом злочини.

Метою застосування заходів соціал. захисту вважалося: а) запобігання злочинам; б) позбавлення суспільно небезпеч. елементів можливості вчиняти нові злочини; в) випр.-труд. вплив на засуджених (ст. 4). У ст. 5 передбачалось, що усі заходи соціал. захисту поділяються на: а) заходи суд.-випр. характеру; б) заходи мед. характеру та в) заходи мед.-пед. характеру.

У розд. III визначались види заходів соціал. захисту суд.-випр. характеру: оголошення ворогом робітників з позбавл. гр-нства СРСР та вигнання за межі СРСР назавжди; позбавл. волі із суворим ізолюванням; позбавл. волі без суворого ізолювання; примус. роботи без позбавл. волі; поразка прав; видалення за межі СРСР строково; видалення за межі союзної республіки або за межі окр. місцевості з поселенням в тих чи ін. місцевостях або без нього, із заборонаю проживання в тих чи ін. місцевостях або без такої заборони; звільнення з посади; заборона заняття тієї чи ін. посади або заняття тією чи ін. діяльністю або промислом; громад. догана; конфіскація майна; штраф; застереження (ст. 13).

Заходами соціал. захисту мед. характеру визнавались: примус. лікування та поміщення у медично-ізоляційні установи (ст. 15). До заходів мед.-пед. характеру належали: віддання неповнолітніх на піклування батькам, родичам або ін.

особам, установам і орг-ціям; поміщення у спец. заклади (ст. 16).

У розд. IV передбачалась можливість застосування умовно-дострокового звільнення від подальшого відбування визначеного судом заходу соціал. захисту (зокрема, до осіб, які засуджені до строкових заходів соціал. захисту та виявили виправлення) (ст. 38).

П. С. Берзін.

ОСНОВНІ ТА ДОДАТКОВІ ПОКАРАННЯ – групи покарань, у які закон об'єднує окр. їх види з урахуванням юрид. значущості та порядку (способу) їх призначення (ст. 52 КК).

Усі види покарань, передбачені у ст. 51 КК, виконують заг. соціал. функцію, мають єдину прав. природу та сутність, спрямовані на досягнення спільних для них цілей, що і є підставою їх об'єднання в заг. систему покарань. Але, будучи елементами однієї системи, окр. види покарань мають і свої, тільки їм притаманні властивості, відрізняються один від одного за змістом, характером, спрямованістю і ступенем суворості правообмежень, що їх складають, підставами, порядком і наслідками їх застосування. Наявність цих особливостей надає можливість не тільки відрізнити один вид покарання від ін., а й обумовлює необхідність їх класифікації шляхом виокремлення в системі покарань різних структурних її підрозділів (підсистем) на підставі об'єднання окр. видів покарань у певні «однорідні» групи. Найбільш важливе співвідношення між окр. групами покарань встановлює сам закон, коли у ст. 52 КК указує, що одні види покарань можуть бути призначені тільки як осн. (ч. 1), другі – як

дод. (ч. 2), а треті – можуть застосовуватися і як осн., і як дод. (ч. 3) покарання. Отже, безпосередньо в законі всі види покарань залежно від їх юрид. значущості та порядку (способу) призначення поділяються на 2 групи – осн. та дод.

Осн. – це такі покарання, які завжди передбачені в санкціях статей Особл. част. КК, призначаються тільки як самост. заходи впливу, не можуть приєднуватися на дод. до ін. видів покарань і сполучатися між собою при їх призначенні за один (одиночний) злочин. Відповідно до ч. 1 ст. 52 КК осн. покарання є: 1) громад. роботи (ст. 56 КК); 2) випр. роботи (ст. 57 КК); 3) служб. обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК); 4) арешт (ст. 60 КК); 5) обмеж. волі (ст. 61 КК); 6) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК); 7) позбавл. волі на певний строк (ст. 63 КК); 8) довічне позбавл. волі (ст. 64 КК).

Дод. – це такі покарання, які мають допоміжний характер, не завжди передбачені в санкціях статей Особл. част. КК, одне чи декілька видів яких можуть призначатися за один (одиночний) злочин лише шляхом їх приєднання на дод. до осн. покарання і які самостійно (без сполучення із осн. покаранням) призначені бути не можуть. Відповідно до ч. 2 ст. 52 КК дод. покаранням є: 1) позбавл. військ., спец. звання, рангу, чину або кваліфікац. класу (ст. 54 КК) та 2) конфіскація майна (ст. 59 КК).

Крім того, згідно з ч. 3 ст. 52 КК штраф (ст. 53 КК) і позбавл. права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК) можуть застосовуватися і як осн., і як дод. пока-

рання. Ці види покарань умовно називають «змішаними», але вони не складають окр. групи, бо за кожний одиночний злочин той чи ін. з цих видів покарань може бути призначений лише або як осн., або як дод. покарання, і тому залежно від способу (порядку) їх призначення вони характеризуються усіма ознаками ост.

Розподіл у законі всіх видів покарань на 2 групи – О. та д. п. свідчить, що кожна з них має не тільки заг., а й свої, лише їй притаманні особл. ознаки, які відрізняють ці підсистеми покарань одну від одної, покладені в основу їх співвідношення і визначають характер взаємодії О. та д. п. у кожному конкр. випадку їх одночасного призначення.

Ознаки, які характеризують особливості застосування осн. покарання, полягають, по-перше, у тому, що вони завжди передбачені в санкції статті Особл. част. КК. Будь-яка санкція, незалежно від особливостей її конструкції, завжди містить один (якщо санкція відносно визначена) або декілька (якщо санкція альтернативна) видів осн. покарання. По-друге, у цілій низці санкцій осн. покарання встановлено без супроводу його дод. і тому може бути призначено судом без приєднання до нього ост. По-третє, у разі постановлення обвинувального вироку осн. покарання, як правило, обов'язково має бути призначено винному. Виняток із цього правила становлять ситуації, коли санкція передбачає лише такі види осн. покарань, які з огляду на вік (напр., неповнолітній) чи стан (напр., вагітність) особи не можуть бути їй призначені (ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 60, ч. 3 ст. 61, ч. 2 ст. 64 КК). По-четверте, призначення (обрання) судом

певного виду осн. покарання може відбутися, як правило, лише за умови, якщо саме цей його вид безпосередньо передбачений в санкції (ч. 4 ст. 52 КК). Це заг. правило, виняток з якого припустимий лише у випадках застосування ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62, ч. 1 ст. 69 та ч. 3 ст. 99 КК. По-п'яте, за один (одиночний) злочин може бути призначено лише одне осн. покарання. Призначення декількох видів осн. покарання за один злочин виключається і з урахуванням положень ч. 3 ст. 72 КК може статися лише у разі призначення покарання не за один, а за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) чи сукупністю вироків (ст. 71 КК).

Ознаки, які характеризують особливості застосування дод. покарання, полягають, по-перше, у тому, що на відміну від осн. покарання, вони не завжди безпосередньо передбачені в санкції статті Особл. част. КК. Виходячи із цієї їх особливості, всі види дод. покарання за способом (порядком) їх призначення можуть бути розподілені на такі, що можуть призначатися: а) лише у випадках, коли безпосередньо передбачені в санкції статті Особл. част. КК (ст. 53 і 59 КК); б) як тоді, коли передбачені в санкції, так і тоді, коли дод. покарання не передбачені в ній і тому призначаються на підставі норм Заг. част. КК (ч. 2 ст. 55 КК); в) тільки на підставі норм Заг. част. КК, бо взагалі не передбачені в жодній санкції статті Особл. част. КК (ст. 54 КК). По-друге, якщо дод. покарання безпосередньо передбачене в санкції статті Особл. част. КК, то порядок його призначення залежить від особливостей конструкції цієї санкції. Із цієї точки зору всі санкції можуть бути розподілені на 2 групи: а) першу

складають такі, в яких дод. покарання передбачені як обов'язкові до призначення (ст. 150, ч. 2 ст. 191, ст. 364 КК та ін.) і тому суд може відмовитися від їх застосування лише на підставі ч. 2 ст. 69, ст. 77, ч. 2 ст. 98, ч. 1 ст. 99 КК; б) до другої групи належать санкції, в яких дод. покарання передбачені як факультативні (не обов'язкові) до призначення (ч. 2 ст. 155, ч. 1 ст. 191, ч. 2 ст. 233 КК та ін.) і тому питання про доцільність їх застосування вирішується на розсуд суду з урахуванням конкр. обставин провадження. По-третє, дод. покарання за жодних умов не може призначатися самостійно – без сполучення з осн. покаранням, бо завжди «супроводжує» його і лише приєднується до нього на додаток. По-четверте, згідно із ч. 4 ст. 52 КК за один (одиночний) злочин до осн. покарання може бути приєднане як одне, так і декілька дод. покарань. При цьому суд має право приєднати до осн. покарання як ті дод. покарання, що безпосередньо передбачені в санкції статті Особл. част. КК, так і ті, що призначаються на підставі норм Заг. част. КК (ст. 54 і 55 КК).

Оскільки закон встановлює, що покарання, передбачені в ст. 53 і 55 КК, можуть бути призначені або як осн., або як дод. (ч. 3 ст. 52 КК), слід урахувати, що заг. правило їх застосування полягає в тому, що один і той самий вид покарання не може бути одночасно призначений судом і як осн., і як дод. покарання.

Виходячи з того, що дод. покарання виконує лише допоміж. функцію, тоді як осн. покарання є тим вирішальним засобом впливу, із застосуванням якого перш за все і гол. чин. пов'язується до-

сягнення цілей покарання і у виконанні цього завдання йому належить провідна роль, закон цілу низку прав. наслідків пов'язує з видом та мірою саме того осн. покарання, яке або передбачене в санкції статті Особл. част. КК, або призначене судом засудженому, або відбувається чи вже відбуте ост. Це стосується поділу злочинів на певні категорії за ступенем їх тяжкості, яка визначається в ст. 12 КК з урахуванням саме виду та розміру осн. покарання, передбаченого в санкції статті Особл. част. КК; вирішення питань про звільнення особи від крим. відповідальності (ст. 45–49 КК) та від покарання (ст. 75–83 КК); призначення покарання (ст. 68–72 КК); погашення чи зняття судимості (ст. 89, 91 КК) тощо.

Лит.: Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины. Х., 2009; Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови. Запоріжжя, 2013.

В. І. Тютюгін.

ОСОБА ЗЛОЧІНЦЯ – сукупність соціал.-психол. властивостей і якостей особи, що вчинила злочин, яка враховується при соціал.-прав. оцінці вчинених діянь та прийнятті прав. рішення стосовно такої особи. Це поняття комплексно аналізується крим. правом, кримінологією, крим. процесом, крим.-викон. правом, криміналістикою, юрид. психологією, випр.-труд. психологією, суд. психіатрією, суд. статистикою та ін., що дозволяє розробляти заходи, спрямовані на вдосконалення ефективності держ. впливу на цю фігуру як осн. при вчиненні злочину. Термін «особа злочинця» живається поряд із терміном «суб'єкт

злочину», і хоча вони близькі, однак не тотожні поняття. Якщо під суб'єктом злочину розуміють особу, наділену мін. кількістю ознак, достатніх, щоб вона могла нести крим. відповідальність за вчинене, то особа злочинця – більш широке поняття. Особа злочинця має багато дод. ознак, які різнобічно її характеризують, дозволяють, з одного боку, визначити, наскільки суворою має бути її відповідальність, а з другого – з'ясувати причини, з яких особа обрала злочин. варіант поведінки, якими типовими рисами наділені особи, що вчиняють ті чи ін. злочини, яким чином здійснити запобігання їхній злочин. діяльності. У крим. законі про особу злочинця згадується при визначенні умов звільнення від крим. відповідальності та встановленні заг. засад призначення покарання. У ст. 48 КК встановлено, що звільнення від крим. відповідальності можливе, якщо «особа перестала буди суспільно небезпечною», у ст. 65 КК передбачено врахування особи винного при призначенні покарання. Окр. властивості особи злочинця знаходять відображення у переліку пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин (ст. 66, 67 КК). Низка статей вказують на необхідність врахування особи засудженого при виборі йому виду покарання, звільнення від покарання. До ознак особи злочинця відносять і ті, котрі не враховуються при притягненні до крим. відповідальності як мінімально необхідні, проте вони важливі для соціал.-прав. оцінки особи в цілому – освіта, стан здоров'я, поперед. негативна з точки зору не тільки закону, а й моралі, поведінка, заслуги перед д-вою та сусп.-вом, сімейний стан, наявність утриманців тощо. Особа зло-

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 17

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Харків
«Право»
2017

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 17-го тому:

В. Я. Тацій (голова),
В. І. Борисов (заступник голови),
В. І. Тютюгін (відповідальний секретар),
Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, С. Б. Гавриш, В. К. Грищук,
Н. О. Гуророва, О. О. Дудоров, О. О. Житний, В. О. Навроцький,
М. І. Панов, Є. Л. Стрельцов, В. П. Тихий, Є. В. Фесенко

Координаційна і технічна робота з підготовки видання:

К. А. Новікова, Д. П. Євтуєва

В27 **Велика** українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2017. — 1064 с. : іл.

ISBN 978-966-937-261-1

Видання є систематизованим зведенням знань про поняття, категорії, норми й інститути кримінального права, окремі злочини та їх групи, основні міжнародно-правові акти у сфері кримінального права. Розглядаються основні теоретичні і практичні проблеми науки та практики застосування кримінального законодавства України. Наводяться відомості про науково-дослідні установи, наукові видання з кримінального права, а також про відомих вчених України у галузі кримінально-правової науки.

Розраховане на науковців, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, працівників органів кримінальної юстиції, а також усіх, хто цікавиться кримінальним правом.

УДК 340(477)(031)

ББК 67(4УКР)я2

ISBN 978-966-937-261-1 (т. 17)

ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2017

© Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2017

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017

© Видавництво «Право», 2017